

ENERGIEBESPARING IN EEN HISTORISCHE WONING

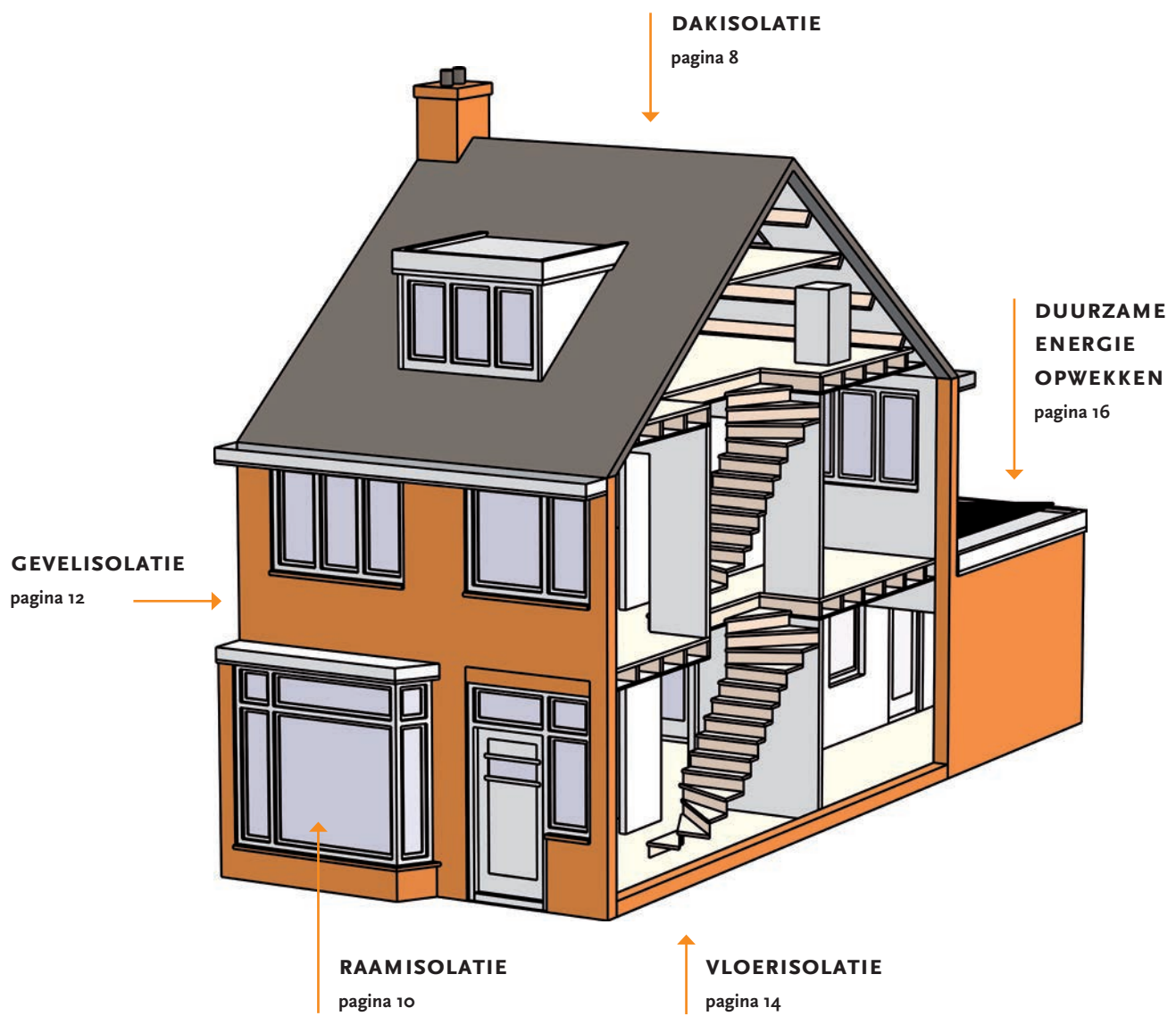

ERFGOED LEIDEN EN OMSTREKEN

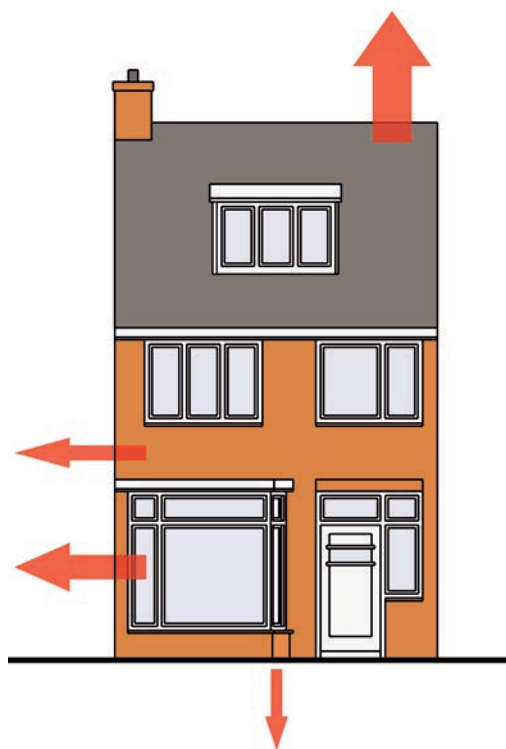

Bespaar energie in uw historische woning. Behaal snel resultaat met eenvoudige maatregelen, zie de quick wins op pagina 6.

Duurzaamheid in een historische omgeving

Huizen in historische wijken zijn populair. Door de architectuur en het karakteristieke straatbeeld is het fijn om er te wonen. De woningen zijn gebouwd in een periode waarin zuinig omgaan met energie niet hoog op de agenda stond. Tegenwoordig stellen we moderne eisen aan oude huizen als het gaat om ons wooncomfort en we proberen de energierekening zo laag mogelijk te houden. Deze brochure geeft meer informatie over de mogelijkheden om energie te besparen en waar u op moet letten als u aan de slag gaat.

De rode pijlen geven het energieverlies voor een gemiddelde woning weer. Zoals op de afbeelding te zien is, levert isolatie aan het dak meer rendement op dan bijvoorbeeld het isoleren van de begane grondvloer.

Een aantal kleine aanpassingen in gedrag – zogenaamde ‘quick wins’ – leveren snel energiebesparing op. Ook het isoleren van de woning zorgt voor een lagere energierekening, doordat er minder energie verloren gaat. Isolatie vraagt wel om grotere aanpassingen aan de woning. U kunt ook kijken of u op een andere manier energie kunt verkrijgen door bijvoorbeeld zelf duurzame energie op te wekken. Zoals het gebruiken van zonne-energie of windenergie.

Het isoleren van historische woningen vraagt om een zorgvuldige aanpak. Het zomaar toepassen van standaardoplossingen brengt grote risico’s met zich mee, waardoor uw woning blijvende schade kan oplopen. Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) denkt graag met u mee en biedt voor (onder andere) monumenteigenaren een gratis maatwerkadvies aan. Tevens zijn er subsidies en een duurzaamheidslening via de gemeente beschikbaar.

Woningen in de Acaciastraat waren voorzien van raamluiken. (Foto uit 1931. Collectie ELO, PV3327.4)

Isolatie is lang niet altijd zonder risico's. Verstoring van het evenwicht tussen warmte, ventilatie en vocht kan grote gevolgen hebben.

Energievreter?

Bij het ontwerpen van historische gebouwen is zorgvuldig gekeken naar hoe licht en (verse) lucht binnenkomen. Hetzelfde geldt vaak voor het weren of juist toelaten van zonnewarmte. Zo zijn de ramen vaak precies groot genoeg om voldoende zonlicht toe te laten, maar voorkomen ze oververhitting in de zomer. Daarnaast weren bijvoorbeeld raamluiken in de zomer warmte en houden ze die juist binnen in de winter.

Bovendien werden woningen opgedeeld in kleine ruimtes, zoals bijvoorbeeld een kamer en suite. Door het sluiten van de tussendeuren ontstonden kleinere ruimtes die sneller te verwarmen waren, terwijl de ongebruikte kamer zelfs onverwarmd kon blijven. Veel historische gebouwen werden dus juist zo ontworpen dat het energieverbruik laag bleef.

Isoleren zonder risico's?

Energiebesparing is een actueel onderwerp. Het isoleren van juist oudere historische woningen ligt voor de hand. Isolatie is lang niet altijd zonder risico's. Verstoring van het evenwicht tussen warmte, ventilatie en vocht kan grote gevolgen hebben. Bijvoorbeeld door een combinatie van isolatie en kierdichting kan de binnentemperatuur stijgen en vermindert de natuurlijke ventilatie. De lucht in de woning wordt vochtiger en houten balken kunnen gaan verrotten. Bovendien kost het verwarmen van een vochtige binnenlucht meer energie. Het is daarom belangrijk die ingrepen te doen die passen in het gebruikte bouwsysteem.

DE 'QUICK WINS': WAT KUNT U DIRECT AL DOEN?

De meeste mensen denken bij energiebesparende maatregelen meteen aan een (grote) verbouwing, terwijl snel en veel winst te behalen is met een aantal kleine aanpassingen.

VERLICHTING

- Maak zoveel mogelijk gebruik van daglicht.
- Vervang oude lampen door spaarlampen of LED-verlichting.
- Gebruik bewegingssensoren voor verlichting op plekken waar u niet lang verblijft, zoals bijvoorbeeld in de tuin. De verlichting zal alleen aangaan wanneer u zich daar bevindt.

GORDIJNEN IN WARME EN KOUDE PERIODES

- Open uw gordijnen overdag en laat het zonlicht uw woning verwarmen.
- Sluit uw (dikke) gordijnen 's avonds om de warmte binnen te houden.
- In warme periodes zijn luiken, rolgordijnen of zelfs leilinden goede middelen om de warmte buiten te houden. De binnentemperatuur zal lager zijn, waardoor u bijvoorbeeld geen airco nodig heeft.

VENTILEREN

- Ventileer bewust bij teveel vocht in huis. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar door condens op het glas. Door beter te ventileren wordt de binnenlucht droger en zal deze sneller opwarmen. U bespaart energie en bovendien voelt een droge warme lucht warmer aan.

APPARATEN

- Apparaten in stand-by gebruiken nog steeds stroom, dus zet alle apparaten echt uit.
- Vervang oude apparaten door een nieuw energiezuinig exemplaar met een A+++ label.

ZONEREGELING

- Verwarm effectief door alleen de ruimtes waar u zich op dat moment bevindt te verwarmen.
- Dit vraagt om een extra 'slimme knop' op uw radiatoren en een 'slimme thermostaat'. Het is ook mogelijk dit systeem via een tablet of smartphone te bedienen.

tip! Met dit systeem bespaart u direct energie en het past bij uw historische woning.

Een energielabel zegt niet alles
De energiezuinigheid van een gebouw wordt uitgedrukt in een energielabel. Zo vallen onder energielabel G gebouwen met het meeste energieverlies, terwijl energielabel A+++ wordt gegeven aan gebouwen met weinig tot geen energieverlies. In de meeste gevallen halen alleen nieuwbouwwoningen dit laatste label. Toch zegt het energielabel niet alles over de hoogte van uw energierekening. Een bewoner van een historische woning met energielabel G kan toch een lagere energierekening hebben dan de buurman met een energielabel D, dankzij zijn of haar woongedrag.

ISOLATIE LEIDINGEN

- Isoleer de leidingen van de CV en warm tapwater.

RADIATOREN

- Een radiator straalt warmte uit naar de kamer en ook naar de achterliggende muur. Bij een slecht geïsoleerde muur verdwijnt veel warmte via de muur naar buiten. Door radiatorfolie achter de radiator te plaatsen gaat minder warmte verloren via de achterliggende muur.
- Zorg, indien uw verwarming voorzien is van een radiatoromkasting, voor voldoende opening aan de boven- en/of voorzijde zodat de warmte zich goed kan verspreiden.

TOCHT

- Kierdichting door bijvoorbeeld tochtstrippen zorgt voor minder tocht en geluidsoverlast.
- Sluit niet gebruikte schoorstenen af, want deze kunnen een vervelende tochtstroom veroorzaken. Kleppen kunnen wel binnenlucht afvoeren, maar geen buitenlucht binnen laten.

CV-KETEL

- Een juiste afstelling van uw CV ketel levert energiebesparing op. Laat daarom elk jaar uw ketel controleren.

BADKAMER

- Gebruik een douchetimer om uw waterverbruik terug te dringen.
- Een waterbesparende douchekop levert veel waterbesparing op.

THERMOSTAAT

- Uw woning 1 graad minder verwarmen scheelt ongeveer 50 euro per jaar.

Dakisolatie

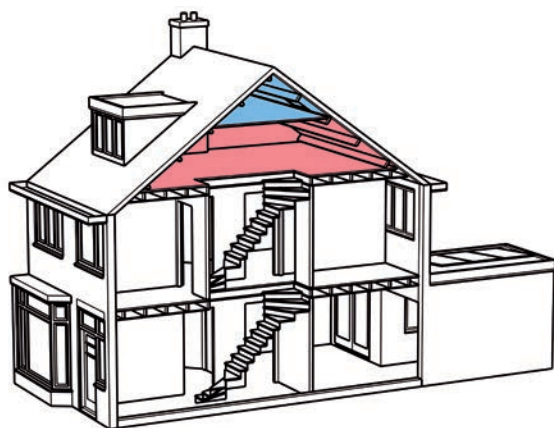
Aan de binnenzijde van het dak

Voordelen:

- Makkelijk aan te brengen.
- Het aanzicht aan de buitenzijde verandert niet.

Let op:

- Ruimteverlies aan de binnenzijde.
- Meer kans op condens en risico's zoals houtrot bij houten balken. Pas daarom een dampdichte laag toe aan de warme zijde van het isolatiemateriaal.
- Bij een hellend dak met vloering kan het voordelig zijn alleen de vloeringvloer te isoleren. De vloering blijft dan onverwarmd.

De vloering valt buiten de warme zone en blijft onverwarmd.

- Te veel isolatie kan leiden tot schade. De binnentemperatuur stijgt, waardoor de binnenlucht meer waterdamp kan bevatten. De temperatuur op de plek waar een houten balk in de gevel ligt zal dalen en dit vergroot de kans op houtrot. Pas daarom altijd een geschikte isolatiewaarde toe. Overleg dit met uw aannemer.
- Als het dak aan de binnenzijde geïsoleerd is, is het niet mogelijk ook aan de buitenzijde te isoleren. Zo zijn de houten onderdelen van de kap ingesloten door twee isolatielagen en kunnen ze eventueel ontstaand vocht niet kwijt.

tip

Voldoende ventilatie is belangrijk. Producten zoals PUR-schuim of kit sluiten naden en kieren af, wat niet wenselijk is.

Door uw woning beter te isoleren zal er minder energie verloren gaan, maar dit vraagt om aanpassingen in uw woning. Hierbij is een zorgvuldige aanpak belangrijk. Erfgoed Leiden en Omstreken geeft u graag advies.

tip

Als u het dak gaat isoleren, denk dan meteen aan het plaatsen van zonnepanelen of een zonneboiler.

Aan de buitenzijde van het dak

Voordelen:

- Vermindert de kans op schimmels en het risico op houtrot, omdat de houten onderdelen aan de warme zijde van de isolatielaag vallen.
- Geen ruimteverlies aan de binnenzijde.
- Kapconstructie aan de binnenzijde blijft zichtbaar.
- Een hoge isolatiewaarde is mogelijk.

Let op:

- Het dakpakket wordt dikker en er kan een hoogteverschil ontstaan. Bij een aaneengesloten dakgoot (rijtjeshuizen) is dit niet wenselijk.
- Alle dakpannen moeten eraf en soms worden vervangen.
- Indien het dak aan de buitenzijde is geïsoleerd is, is het niet mogelijk ook aan de binnenzijde te isoleren, zo ontstaat er verstikking van het houtwerk met vochtschade als gevolg.
- Pas een waterkerende en dampdoorlatende folie aan de buitenzijde van het isolatiemateriaal toe.
- De goot van een individuele kap moet voldoende breed zijn, omdat het dakpakket dikker zal worden.

Dakisolatie aan de buitenzijde is bij een aaneengesloten kap niet wenselijk, omdat er zichtbare hoogteverschillen zullen ontstaan.

Raamisolatie

tip

Behoud glas-in-lood zoveel mogelijk. Een achterzetraam is een goede optie!

Kierdichting

Voordelen:

- Makkelijk aan te brengen.
- Kierdichting is een goede geluidswering, omdat kieren verantwoordelijk zijn voor de meeste geluidsoverlast van buiten.

Let op:

- De natuurlijke ventilatie neemt af, zet daarom een raam open.
- Plakstrippen of borstels kunnen bij schuiframen het openen van het raam belemmeren.

Achterzetraam

Voordelen:

- Het bestaande raam blijft behouden.
- Oplossing voor ramen met glas-in-lood.
- Pakt ook de kierdichting aan.
- Goede verbetering ten opzichte van enkelglas.
- Geschikt voor monumenten, karakteristieke panden en beschermd stadsgezicht.

Let op:

- (Bijna) altijd aan de binnenzijde van de woning toepassen.
- Maakt uw woning alleen onderdeel uit van een beschermd stadsgezicht of is het een karakteristiek pand? Dan kunt u eventueel in de achtergevel een voorzetraam aan de buitenzijde plaatsen.
- Het openen van de ramen vraagt om een extra handeling.
- Volg de indeling van het bestaande raam.
- De ruimte tussen het bestaande raam en het achterzetraam ventileren met buitenlucht.
- Kies een type raam dat het beste bij uw huidige raam past. U kunt uit verschillende varianten kiezen zoals: vaste-, schuivende- en draaiende ramen.

Dun dubbelglas

Voordelen:

- Past in bestaand raamhout. De dikte van dun dubbelglas varieert van circa 8 mm tot 14 mm.
- Geschikt voor monumenten, karakteristieke panden en voor huizen binnen een beschermd stadsgezicht.
- Goed waarneembare verbetering ten opzichte van enkelglas.
- Condensvorming op het glas wordt hiermee verholpen.
- Het buitenblad van het dubbelglas is verkrijgbaar in getrokken glas, waardoor het historisch aanzicht behouden blijft.

Let op:

- Dun dubbelglas vastzetten in een kit met hetzelfde uiterlijk als stopverf.
- Een combinatie met kierdichting is aan te raden, omdat zo ook de geluidswering verbetert.
- Pas de afstandhouders, tussen het dubbelglas, toe in een donkere kleur.
- Ramen met roedenverdeling vragen om extra aandacht. De roeden kunnen verzwakken na aanbrengen van het nieuwe glas en dit is niet wenselijk.
- Niet elke oppervlakte is verkrijgbaar in dun dubbelglas, waardoor het soms niet mogelijk is om grote ramen van dit glas te voorzien.
- Uitvoering bij monumenten vraagt extra aandacht: neem contact op met de specialisten van ELO.

HR++ glas

Voordelen:

- Goede verbetering ten opzichte van enkelglas.
- Goedkope oplossing.
- Makkelijk aan te brengen.

Let op:

- Niet geschikt voor monumenten.
- HR++ glas heeft 6 maal de dikte van enkelglas en past meestal (zonder aanpassingen) niet in het bestaande raamhout.
- Het toepassen van een glaslat aan de buitenzijde verandert het straatbeeld en dit is niet wenselijk in een beschermd stadsgezicht of karakteristiek pand. Veranderingen aan de binnenzijde zijn wel toegestaan.
- Een combinatie met kierdichting is aan te raden, omdat zo ook de geluidswering verbetert.

Links: Enkelglas wordt bevestigd door middel van stopverf. Een glaslat aan de buitenzijde verandert het historisch aanzicht. Rechts: Voorzetramen aan de buitenzijde

Gevelisolatie

tip

Historische woningen hebben vaak veel glasoppervlak.

Het is soms effectiever uw ramen te isoleren.

Mijn woning heeft een massieve muur

Isolatie aan de binnenzijde van de woning

Voordelen:

- Makkelijk aan te brengen.

Let op:

- Ruimteverlies aan de binnenzijde.
- Te veel isolatie kan leiden tot schade. De binnentemperatuur stijgt, waardoor de binnenlucht meer waterdamp kan bevatten. De temperatuur op de plek waar een houten balk in de gevel ligt zal dalen en dit vergroot de kans op houtrot. Kies daarom een geschikte isolatiewaarde. Indien de vloeren van uw woning uit houten balken bestaan is het verstandig een isolatiewaarde (RC waarde) van 1,0-2,5 m²K/W aan te houden. Overleg dit met uw aannemer.
- Voor monumenten gelden aanvullende eisen, omdat ook het interieur onder de bescherming valt: neem contact op met de specialisten van ELO.

Het isoleren van een historische spouwmuur

Spouwmuren komen ook voor in historische woningen. Een historische spouwmuur heeft vaak een spouw van slechts 3 cm breed en heeft vooral een waterkerende functie. Tegenwoordig bouwen we een moderne spouwmuur met een spouw van minimaal 10 cm breed en deze heeft een isolerende functie gekregen.

Let op:

- De muren moeten in goede staat verkeren. Door de spouw te isoleren neemt de kans op vorstschade en scheurvorming toe. Spouwmuren waar al scheuren in zitten, kunt u beter niet isoleren.
- Een geschilderde gevel of een gevel met bijvoorbeeld geglazuurde stenen, is niet geschikt voor spouwmuurisolatie. Ook een bestaande hydrofobeerlaag (waterkerende laag) maakt de buitenmuur dampremmend en kan beter niet worden geïsoleerd.
- De spouw moet helemaal leeg zijn. In een historische spouw komen veel specieresten en andere verbindingen voor, omdat de spouw na de bouw vaak niet schoon werd opgeleverd.
- De spouwvulling moet goed worden aangebracht, zonder open ruimten.
- Het isolatiemateriaal moet geschikt zijn. Het materiaal moet een dichte homogene laag vormen zonder scheuren of open ruimten en mag geen water opnemen.
- De isolatiewaarde mag niet afnemen in de loop der jaren en het isolatiemateriaal mag geen vocht opnemen.
- Vaak geven uitvoerende partijen een maximale garantie van slechts 10-20 jaar. Het materiaal kan verzakken en er kunnen lege ruimten ontstaan. Bovendien is het niet mogelijk het materiaal uit de spouw te halen.

Mijn woning heeft een spouwmuur

Isolatie aan de binnenzijde van de woning

Voordelen:

- Goede isolatiewaarde.
- Isolatiewaarde vergelijkbaar met nieuwbouweisen.
- Minimale kans op bijvoorbeeld houtrot.

Let op:

- Ruimteverlies aan de binnenzijde.
- Voor monumenten gelden aanvullende eisen, omdat ook het interieur onder de bescherming valt: neem contact op met de specialisten van ELO.

Isoleren van de spouw

Voordelen:

- Geen ruimteverlies aan de binnenzijde.
- Goedkope oplossing.

Let op:

- Het na-isoleren van een historische spouwmuur is niet zonder risico's, zie kadertekst.
- Spouwmuren na 1970 zijn meestal wel geschikt.
- Een historische spouw is circa 3cm breed en levert een geringe isolatiewaarde op.

Vloerisolatie

tip

In een aantal gevallen is het mogelijk een houten balkvloer te vervangen door een (geïsoleerde) betonvloer. Woont u in een monument? Neem contact op met de specialisten van ELO.

Een ongeïsoleerde kruipruimte.

Mijn woning heeft een kruipruimte

Schelpenlaag

Voordelen:

- Een isolatielaag van schelpen zorgt voor een droge kruipruimte. De kalk uit de schelpen onttrekt vocht uit de ruimte.
- De kruipruimte blijft geventileerd en is zeer geschikt bij houten vloeren.

Let op:

- Pas minimaal een laag van 30 cm toe.
- Isoleert alleen de kruipruimte en niet de begane grondvloer.

Isolatiematerialen zoals minerale wol, harde platen.

Voordelen:

- 'Warme voeten'.
- Makkelijk aan te brengen.
- Zeer geschikt bij een betonvloer.

Let op:

- Minder geschikt voor houten balkvloeren, omdat vaak de ventilatie tussen de houten balken verdwijnt. Om houtrot tegen te gaan is het belangrijk deze ventilatie te behouden.

Mijn woning heeft geen kruipruimte

Bovenzijde vloer

Voordelen:

- 'Warme voeten'.
- Makkelijk aan te brengen.

Let op:

- Aansluitingen van vloer met trappen gaan verloren en deuren moeten worden ingekort. Isoleer bijvoorbeeld alleen de woonkamer en niet een gang met een bijzondere vloerafwerking.
- Bij monumentale deuren en vloeren is dit niet wenselijk.

Duurzame energie opwekken

Zonnepanelen in een blauwe kleur met een glimmende rand geven een onrustig straatbeeld.

Kies een zwarte uitvoering, zonder glimmende rand. Dit geeft een rustig straatbeeld.

Voorkom een rommelig straatbeeld. Gebruik maximaal één type zonneboiler of zonnepaneel in een aaneengesloten rij. Wanneer meer woningen in de straat zonnepanelen hebben, is het van belang dat de panelen een aaneengesloten rij vormen.

Installaties in uw woning

CV ketel

Uw CV ketel vervangen door de meest energiezuinige ketel (type HR107) scheelt veel energie.

Pellet of houtkachel

Door middel van een pelletkachel kunt u gebruik maken van duurzame energie. Pellets worden gemaakt van houtresten en hebben weinig CO₂ uitstoot. Houd in die situatie rekening met voldoende luchttoevoer en luchtafvoer.

Infraroodpaneel

Door met een infraroodpaneel te verwarmen, verwarmt u effectiever. Dit product verwarmt de bewoners in plaats van de hele ruimte en biedt veel comfort. Bovendien kan de thermostaat circa 1,5°C lager, terwijl u dezelfde binnentemperatuur ervaart.

Warmtepomp

Warmtepompen zijn in verschillende soorten verkrijgbaar en deze kunnen gebruik maken van warmte uit lucht, grond of water. Het meeste rendement wordt behaald bij lage afgifte temperaturen (LTV), zoals vloerverwarming. Dit systeem kunt u ook voor tapwater gebruiken.

Zonne-energie

Zonnepanelen of een zonneboiler op het dak van een monument vraagt om maatwerk: neem contact op met de specialisten van ELO.

Binnen een beschermd stadsgezicht geldt dat zonnepanelen of een zonneboiler niet zichtbaar mogen zijn vanuit de openbare ruimte. Benut platte daken, een dakvlak aan de achterzijde van de woning of uw schuur.

U vindt de uitgebreide richtlijnen voor zonne-energie in de welstandsnota van de gemeente Leiden.

tip

Woont u in een monument? De specialisten van ELO kijken graag met u mee naar de mogelijkheden voor zonnepanelen.

Heb ik een vergunning nodig?

Bij monumenten wordt vaak gedacht dat alleen de voorgevel beschermd is. Dit is een misverstand. Het hele pand valt onder de bescherming en dus ook de binnenkant. Dit geldt zowel voor rijksmonumenten als gemeentelijke monumenten. Voor zogenoemde karakteristieke panden gelden deze richtlijnen in minder strenge mate. Maakt uw woning deel uit van een beschermd stadsgezicht? Dan zijn alle gevels zichtbaar vanuit openbare ruimte aan de buitenzijde beschermd. Twijfelt u aan de (monumenten)status van uw oude woning? Neem dan altijd contact op met de specialisten van Erfgoed Leiden en Omstreken.

Subsidies

Via het fonds 'Investeren in thuis' kunt u een subsidie en/of lening aanvragen voor het energiezuiniger maken van uw woning. De subsidieregeling is geldig tot 1 januari 2018.

Voor wie?

Woningeigenaren en huurders (met toestemming van de verhuurder) kunnen subsidie aanvragen. Daarnaast kunnen woningeigenaren ook een duurzaamheidslening afsluiten, voor onder andere zonnepanelen.

Subsidies

U kunt subsidie aanvragen voor diverse isolerende maatregelen en middelen om duurzame energie op te wekken.

Voor isolatiemaatregelen krijgt u 25% van het totaalbedrag met een maximum van € 5000,- vergoed.

Kijk op de website voor meer informatie.

Duurzaamheidslening

Bent u van plan uw huis te isoleren of energie op te wekken uit zon, bodem of hout? Wellicht komt u in aanmerking voor de duurzaamheidslening Leiden. Met een gunstig rentetarief kunt u snel genieten van meer wooncomfort. Het maximale leenbedrag bedraagt € 15.000. Meer informatie over actuele rentetarieven en de duurzaamheidslening vindt u op de website van SVn.

Let op! Geld lenen kost geld

Aanvragen?

Subsidies en de lening kunt u aanvragen via het Woningdossier.

ERFGOED LEIDEN EN OMSTREKEN

MEER WETEN

Op www.erfgoedleiden.nl vindt u onder bouwen - duurzame monumentenzorg, meer informatie en kunt u een gratis maatwerkadvies aanvragen. Op onze website vindt u ook meer informatie over vergunningen en overige subsidieregelingen. U kunt natuurlijk ook direct contact opnemen met de specialisten van Erfgoed Leiden en Omstreken via 071 – 516 53 55 of info@erfgoedleiden.nl.

COLOFON

© 2014 Gemeente Leiden
Erfgoed Leiden en Omstreken
Postbus 16113
2301 GC Leiden
071 – 516 53 55
info@erfgoedleiden.nl
www.erfgoedleiden.nl

Redactie: Ilse Koreman

Eindredactie: Joris Germs, Ilse Koreman

Illustraties: Joris Germs, Caspar Nagtzaam

Foto's: Ilse Koreman, Francien van Zaanen Durand

Vormgeving: Maya Timmer, M A T ONTWERP, bno

Druk: Grafisch Productie Centrum, gemeente Leiden

Erfgoed Leiden en Omstreken brengt kennis van het verleden bij elkaar en maakt deze bruikbaar voor iedereen vanuit de overtuiging dat erfgoed bijdraagt aan de kwaliteit en identiteit van de moderne leefomgeving.